

PROFILAKTIKA INSPEKTORLARINING KRIMINOGEN VAZIYATI OG'IR HUDUDLARDA PATRUL YO'NALISHLARINI TASHKIL ETISH FAOLIYATI

Boboqulova Dilnoza Soyib qizi

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi

3-o'quv kursi kursanti safdor

Annotatsiya. Mazkur maqolada profilaktika inspektorlarining kriminogen vaziyati og'ir bo'lgan hududlarda patrul yo'nalishlarini tashkil etish faoliyati o'rganilgan. Tadqiqot predmeti sifatida jinoyatchilik xavfi yuqori bo'lgan hududlarda huquqbuzarliklarning oldini olishda patrullik xizmatining ahamiyati ko'rib chiqildi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, ijtimoiy xavfsizlikni ta'minlashda samarali patrul yo'nalishlarini shakllantirish jinoyatlarning oldini olishda muhim omil hisoblanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – profilaktika inspektorlarining faoliyatini tahlil qilish, ularning patrullik yo'nalishlarini belgilashdagi yondashuvlarini baholash va takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat. Ishda statistik tahlil, huquqiy hujjatlar tahlili, so'rovnoma va intervyular asosida sifat va miqdoriy metodlardan foydalanildi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, patrullik yo'nalishlarining to'g'ri tashkil etilishi jinoyatchilik darajasini sezilarli kamaytirishi mumkinligi aniqlandi. Olingan natijalar jinoyat profilaktikasini takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqishda, ichki ishlar organlari faoliyatini rejalashtirishda qo'llanilishi mumkin. Maqola xulosalarida mavjud tizimdagi kamchiliklar aniqlanib, ularni bartaraf etish yo'llari tavsiya qilingan.

Kalit so'zlar: profilaktika inspektori, patrul yo'nalishlari, kriminogen hudud, jinoyatchilik, jinoyat profilaktikasi, huquqbuzarliklar, ichki ishlar organlari.

Jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish masalasi har qanday davlatning ichki xavfsizligini ta'minlashdagi asosiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Aholi zich yashaydigan va kriminogen vaziyati murakkab bo'lgan hududlarda profilaktik choralarni samarali tashkil etish zamonaviy jinoyat profilaktikasi tizimining muhim talabi hisoblanadi. Ilmiy va amaliy manbalarda jinoyatlarni oldini olishda patrul xizmati, ayniqsa, yo'nalishli patrullash samaradorligi haqida turli fikrlar mavjud. Masalan,

G'arbiy mamlakatlar tajribasida "hot spot policing" yondashuvi keng qo'llaniladi. Rossiya va MDH davlatlarida esa mahalla va tumanlar kesimida profilaktika inspektorlarining ish yuritish tizimi rivojlangan. O'zbekistonda so'nggi yillarda ichki ishlar tizimini isloh qilish doirasida profilaktika xizmati kuchaytirildi, biroq ularning patrullik faoliyati va hududiy yo'nalishlarni shakllantirish metodikasi hali to'liq ishlab chiqilmagan.

Tadqiqotning asosiy maqsadi – jinoyatchilik yuqori bo'lgan hududlarda profilaktika inspektorlarining patrul yo'nalishlarini tashkil etishdagi faoliyatini o'rganish, mavjud muammolarni tahlil qilish va ularni hal etishga qaratilgan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot Toshkent shahri va Farg'ona vodiysining jinoyatchilik darajasi yuqori bo'lgan tumanlarida amalga oshirildi. Maqsadli hududlarda faoliyat yuritayotgan 40 nafar profilaktika inspektori va 100 dan ortiq mahalla fuqarolari bilan so'rovnoma o'tkazildi. Shuningdek, IIO hujjatlari, patrullash rejasi, hisobotlar tahlil qilindi.

- Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:
- statistic tahlil (jinoyatchilik dinamikasini baholash);
- sotsiologik usullar (so'rovnoma, intervyu);
- huquqiy hujjatlar tahlili;
- GIS-analiz (patrul yo'nalishlari va jinoyatlar geografik taqsimoti).

Tadqiqot davomida jinoyatchilik darajasi nisbatan yuqori bo'lgan 5 ta mahalla va 2 ta tuman (shaharda — Chilonzor, Olmazor; viloyatda — Qo'qon shahri va Farg'ona tumani) tanlab olindi. Ushbu hududlarda so'nggi 3 yilda sodir etilgan jinoyatlar statistikasi tahlil qilindi. Quyidagi asosiy tendensiyalar aniqlandi:

- Jinoyatlarning 63 foizi kechki (soat 18:00–00:00 oralig'ida) yoki tungi (soat 00:00–05:00 oralig'ida) vaqt oralig'ida sodir etilgan.
- Jinoyatlarning 47 foizi aholi gavjum joylar, bozorlar va ko'ngilochar maskanlar yaqinida sodir bo'lgan.
- Ba'zi mahallalarda jinoyatlarning takroriy sodir bo'lishi (rejim bo'yicha jinoyatlar) holatlari kuzatildi, bu esa u yerda patrulning muntazam emasligi yoki umuman mavjud emasligidan darak beradi.

Shuningdek, mahallalardagi profilaktika inspektorlari bilan olib borilgan suhbatlar va so'rovnoma natijalariga ko'ra, mavjud patrul yo'nalishlari "an'anaviy hudud" prinsipi asosida shakllantirilgan bo'lib, real xavf manbalarini inobatga olmaydi. Misol uchun, ayrim xavfli zonalar patrul rejalariga kiritilmagan yoki juda kam qamrab olingan. Tadqiqot doirasida

eksperimental tarzda yangi patrul yo'nalishlari ishlab chiqildi. GIS texnologiyasi yordamida jinoyatlar sodir bo'layotgan joylar va vaqtlarga ko'ra issiq nuqtalar (hotspots) aniqlandi. Ushbu ma'lumotlar asosida qayta shakllantirilgan patrul yo'nalishlari quyidagi natijalarga olib keldi:

- Qayta tashkil etilgan patrullash yo'nalishlari joriy etilgan 2 oylik sinov davrida tanlab olingan hududlardagi jinoyat darajasi o'rtacha 22% ga kamaydi.
- Ayniqsa, mayda huquqbuzarliklar, talon-torajlik, urush-janjal va ommaviy tartibsizliklar sonida 35% ga yaqin pasayish kuzatildi.
- So'rovnoma natijalariga ko'ra, aholining 71% qismi yangi patrullash tizimidan mamnun ekanligini bildirgan.
- Inspektorlarning ish yuklamasi muvozanatlashgani natijasida ular tomonidan amalga oshiriladigan profilaktik tadbirlar soni o'rtacha 18% ga oshdi.

Mazkur natijalar patrul tizimida zamonaviy texnologiyalardan (GIS, real vaqt monitoringi) foydalanish zarurligini isbotladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, jinoyatchilik darajasi yuqori hududlarda patrul yo'nalishlarini takomillashtirish orqali jinoyatlarning oldini olish samaradorligini oshirish mumkin. Mavjud yo'nalishlar statistika asosida emas, balki an'anaviy usullar asosida belgilanayotgani muammo sifatida belgilandi. Yangi GIS-analiz asosida ishlab chiqilgan patrul yo'nalishlari esa jinoyatchilik darajasini kamaytirishda aniq natijalar berdi. Shuningdek, profilaktika inspektorlarining faoliyatini texnologik vositalar bilan qo'llab-quvvatlash zarurati aniqlandi. Maqolada ilgari surilgan tavsiyalar ichki ishlar tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining yillik hisobotlari, 2023–2024 yy.
2. Sharipov A. va boshq. "Jinoyatlarning oldini olishda patrullik xizmatining o'rni". – Toshkent, 2022.
3. Federal Bureau of Investigation (FBI). Crime Mapping and Data Analytics. – Washington D.C., 2021.
4. Reiss A.J. "Policing a Free Society". – University of Chicago Press, 1971.

5. Jones T., Newburn T. “Policy Transfer and Criminal Justice: Exploring US Influence over British Crime Control Policy”. – Open University Press, 2007.

6. GISda jinoyatlar tahlili: O‘quv qo‘llanma. – Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti, 2023.